

چک سفید امضاء و ماهیت حقوقی آن کمال نیک فرجام*

قانونگذار چک را وسیله پرداخت فوری و جایگزین پول قرار داده است تا در معاملات خصوصاً داد و ستدهای تجاری نقش تسریع و تسهیل کننده را ایفاء نماید. از اینرو هر اقدام و عاملی که دستیابی به این هدف را با مشکل مواجه یا غیرممکن سازد منع شده است. از جمله این موارد صدور چک به صورت «سفید امضاء» است. این چک که با امضای صادرکننده تأسیس و واگذار میشود به دلیل عدم قید مبلغ در آن و احتمالاً عدم تکمیل دیگر مندرجات و نیز فراهم بودن زمینه سوء استفاده بیشتر، نمی تواند منظور قانونگذار را تأمین و عملی سازد. لذا بموجب ماده ۱۳ اصلاحی قانون صدور چک ۱۳۵۵، صدور چک سفید امضاء ممنوع اعلام شده و صادرکننده آن تحت شرایط مقرر قانونی قابل مجازات است.

در این مقاله با توجه به اهمیت مسأله و ممنوعیت صدور این نوع چک و مجازات مربوط به آن و نیز لزوم ارائه تعریف و شناخت دقیقتر چک سفید امضاء و تمیز و تفکیک آن از چکهای مشابه، به بررسی مختصر موضوع پرداخته شده است. ابتدا پس از بیان سیر تطور قانونی چک بلامحل و سفید امضاء چک سفید امضاء تعریف شده و سپس ضمن بررسی ماهیت حقوقی آن، نتیجه بحث نیز ذکر گردیده است.

مقدمه

در قانون صدور چک مصوب سال ۱۳۵۵ و قانون اصلاح قانون مذکور مصوب سال ۱۳۷۲ از چک «سفید امضاء» نام برده شده است. اکنون مطابق مقررات قانونی موجود، صدور چک سفید امضاء همانند چکهای تضمینی، وعده دار و مشروط ممنوع و صادرکننده آن تحت شرایط قانونی قابل تعقیب و مجازات می باشد. از میان چکهای نامبرده در ماده ۱۳ قانون صدور چک ۱۳۷۲ چک سفید امضاء کمتر

* عضو هیأت علمی دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری

مورد بحث و گفتگوی حقوقدانان قرار گرفته است. هرچند برای معرفی و شناسایی این چک تعاریف گوناگونی ارائه شده است اما بنظر می‌رسد برای شناخت بهتر و دقیقتر آن نیاز به بررسی و تأمل بیشتری می‌باشد. همچنین لازم است پیرامون ماهیت حقوقی چک سفید امضاء تحقیق و تدقیق بیشتری انجام شود تا تفاوت آن با سایر چکها و از جمله چکهای صرفاً بدون تاریخ یا بدون درج نام ذینفع مشخص گردد. به هر حال چک مذکور موضوع حکم قانونی قرار گرفته است و اجرای صحیح حکم و مقررات مربوط نیز بدون شناخت دقیق موضوع و تعیین حدود آن ممکن نخواهد بود.

از اینرو در این مقاله سعی شده است ضمن بیان سیر تطور قانونی چک بلامحل و سفید امضاء تعریفی از چک سفید امضاء ارائه شود و سپس ماهیت حقوقی این چک مورد بررسی قرار گرفته و در خاتمه فایده و نتیجه بحث ذکر گردد.

الف - سیر تطور قانونی چک بلامحل و سفید امضاء

مقررات مربوط به چک در قانون تجارت ایران ضمن مواد ۳۱۰ الی ۳۱۷ بیان گردیده است. در این قانون به جنبه کیفری صدور چک بلامحل، سفیدامضاء^(۱)، وعده‌دار و... اشاره نشده است؛ لیکن اول بار در قانون مجازات عمومی - مصوب ۱۳۰۴/۱۰/۲۳، ماده ۲۳۸ - صدور چک بلامحل از مصادیق کلاهبرداری شناخته شد. در تاریخ ۱۳۱۲/۵/۸، ماده ۲۳۸ مکرر قانون مجازات عمومی به تصویب قانونگذار رسید که بموجب بند اول آن «هر کس بدون داشتن محل، اعم از وجه نقد یا اعتبار، چک صادر کند به جزای نقدی معادل عشر وجه چک محکوم میشود و اگر کمتر از مبلغ چک باشد جزای نقدی به نسبت تفاوت محل موجود و مبلغ چک اخذ خواهد شد و در هر صورت میزان جزای نقدی نباید کمتر از ۲۰۰/۰۰۰ ریال باشد». همچنین به موجب بند (ب) ماده مذکور «هر کس از روی سوء نیت بدون محل یا بیشتر از محلی که دارد چک صادر کند و یا پس از صادر کردن چک تمام یا قسمتی از وجهی را که به اعتبار آن چک صادر کرده به نحوی از انحاء از محال علیه پس بگیرد به حبس جنحه‌ای از ۶ ماه تا ۲ سال و به تأدیه جزای نقدی که نباید از دو برابر وجه چک بیشتر و از ربع آن کمتر باشد محکوم خواهد شد».

چنانکه ملاحظه می شود این قانون با چک بدون محل دو نوع برخورد داشته است: بند (الف) ناظر به اصدار چک بدون محل در حالت عادی بوده اما در بند (ب) اشاره به سوءنیت صادرکننده نموده است. از این زمان صدور چک بدون محل و یا کمتر از وجه چک عنوان و جنبه جزایی پیدا کرده است.

در سال ۱۳۳۱ به موجب یک لایحه قانونی بعضی مفاد قانون مجازات عمومی تغییر کرد ولی سرانجام در تاریخ ۱۶/۱۲/۱۳۳۷ لایحه قانونی راجع به چک بی محل شامل ۱۴ ماده و ۴ تبصره به تصویب مجلسین وقت رسید. این قانون نیز با گذشت زمان عدم کارایی خود را نشان داد و در سال ۱۳۴۴ لغو گردید. در خرداد ماه آن سال قانون صدور چک که مشتمل بر ۱۹ ماده بود به تصویب رسید. خصوصیات این قانون عبارت بود از اینکه: اولاً، جنبه عمومی جرم صدور چک بلامحل از بین رفت و شاکی خصوصی در صورت شکایت می توانست صادرکننده چک بلامحل را تحت تعقیب قرار دهد. ثانیاً، با گذشت شاکی در هر مرحله از مراحل دعوی، موجب موقوفی تعقیب متهم می گردید. همچنین در صورتیکه صادرکننده چک، حسن نیت خود را به اثبات می رساند، تعقیب متوقف می شد.

چون قانون یاد شده نیز از کارایی لازم برخوردار نبود و نتوانست از حجم پرونده های مربوط بکاهد قانون جدید صدور چک در تاریخ ۱۶/۴/۱۳۵۵ تصویب و جایگزین آن قانون گردید. در قوانین مربوط به چک، قبل از سال ۱۳۵۵، مقرراتی راجع به چک سفید امضاء دیده نمی شود اما مطابق ماده ۱۲ قانون صدور چک اخیر الذکر، صادرکننده چک در موارد زیر قابل تعقیب کیفری نبود:

- ۱- در صورتیکه ثابت شود چک، سفید امضاء داده شده است.
- ۲- هرگاه در متن چک وصول آن منوط به تحقق شرطی شده باشد. (چک مشروط)
- ۳- هرگاه در متن چک قید شده باشد که چک بابت تضمین معامله یا تعهدی است. (چک تضمینی)
- ۴- هرگاه بدون قید در متن چک ثابت شود که وصول آن منوط به تحقق شرطی بوده و یا چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است.
- ۵- در صورتیکه ثابت شود چک بدون تاریخ صادر شده و یا تاریخ واقعی صدور چک مقدم بر تاریخ مندرج در متن چک باشد.

بدین ترتیب عنوان چک «سفید امضاء» همراه با عناوین چکهای مشروط، تضمینی، بدون تاریخ و وعده‌دار صراحتاً مورد توجه قانونگذار قرار گرفت لیکن جنبه کیفری از آنها سلب گردید. فقدان جنبه جزائی چکهای موصوف، متأسفانه زمینه را برای سوءاستفاده برخی شیادان و متخلفین فراهم نمود و سندی که می‌بایست به عنوان ابزار جایگزین پول مورد استفاده قرار گیرد و موجب اطمینان ذینفع از وصول مبلغ شود، وسیله کلاهبرداری و فرار از مجازات قرار گرفت. این بود که قانون مذکور در تاریخ ۱۳۷۲/۸/۱۱ اصلاح شد. مطابق ماده ۵ قانون اصلاحی مزبور صدور چک سفید امضاء و نیز چکهای تضمینی، تأمین اعتبار، وعده‌دار و مشروط ممنوع اعلام و مقرر گردید در صورت عدم پرداخت هر یک از چکهای نامبرده و شکایت شاکی، صادرکننده آن قابل تعقیب باشد و به مجازات از ۶ ماه تا ۲ سال حبس و یا جزای نقدی از یکصد هزار تا ده میلیون ریال محکوم گردد.

ب - تعریف چک «سفید امضاء»

در مورد چک سفید امضاء تعاریف گوناگونی از سوی نویسندگان حقوقی ارائه شده است که به بعضی از آنها اشاره می‌شود:

- چک سفید امضاء چکی است که صادرکننده آن را فقط امضاء کرده و به طرف مقابل می‌دهد تا وی بتواند هر زمان که اراده می‌کند سایر مندرجات آن را تکمیل و آن را به بانک بدهد.^(۱)

- چک سفید امضاء، چکی است که فقط صاحب چک آن را امضاء نموده، بدون اینکه مبلغ و گیرنده وجه را تکمیل نماید و تکمیل آن بر عهده دارنده چک محول می‌شود تا هر زمان که مایل باشد آن را نوشته و به بانک محال علیه ارائه دهد.^(۲)

- چک سفید امضاء چکی است که فاقد مبلغ می‌باشد.^(۳)

۱- حسین میر محمد صادقی، حقوق کیفری اختصاصی (۲) جرائم علیه اموال و مالکیت، (تهران: نشر میزان، ۱۳۷۸) ص ۳۵۶ / محمد جعفر جیب‌زاده، حقوق جزای اختصاصی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۳) صص ۲۲۹ و ۲۳۰.

۲- هوشنگ شامبیاتی، حقوق کیفری اختصاصی (تهران: انتشارات ویستار، ۱۳۷۵) ص ۲۴۰ / محمود عرفانی، حقوق تجارت به زبان ساده (تهران: انتشارات ماجد، ۱۳۷۵) ص ۷۳.

۳- ربیعا اسکینی، تأملاتی پیرامون جنبه‌های مدنی صدور چک بلا محل، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی (تهران: دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری، بهار- تابستان ۱۳۷۹) صص ۸ و ۲۲.

- چک سفید امضاء، چکی است که در آن مبلغ تعیین نشده است. از این چک اغلب زمانی استفاده می شود که دین بطور کامل و درست معین نیست و به ذینفع اجازه می دهد تا آن را تکمیل نماید. با اینحال، ذینفع ممکن است مبلغ بالایی را با نوشتن مثلاً فلان دلار [مبلغ] روی چک، بر دیگری تحمیل نماید.^(۱)

- چک سفید امضاء چکی است امضاء شده که به شخصی جهت نوشتن هر مقدار وجهی که مایل به دریافت آن باشد، داده شده است.^(۲)

- چک سفید امضاء، چکی است که پر نشده است. چکی است که فقط دارای امضاء بوده و به حامل آن اجازه می دهد تا هر مبلغی را در آن بنویسد. چکی است که اجازه می دهد مبلغ نامحدودی پول مورد استفاده قرار گیرد.^(۳)

با عنایت به تعاریف مذکور و آنچه از برخی مقررات قانونی استفاده می شود، چنانچه بخواهیم تعریف دقیقتری از چک سفید امضاء بدست دهیم باید آن را چکی بدانیم که حداقل فاقد درج مبلغ باشد خواه تاریخ صدور و ذینفع آن مشخص شده یا نشده باشد. این تعریف را می توان چنین توجیه نمود: شرایطی که مطابق مقررات قانون تجارت، قانون صدور چک و فرمهای چاپی چک باید در ورقه آن درج شود عبارتست از: امضای صادر کننده، تاریخ و محل صدور، تعیین ذینفع یا حامل، مبلغ، بانک محال علیه، شماره حساب جاری صاحب حساب و نام و نام خانوادگی او.

در حال حاضر معمولاً نام و نام خانوادگی صاحب حساب در چک درج نمی شود و تنها به درج شماره حساب جاری او اکتفا می گردد. همچنین محل صدور نیز نوشته نمی شود و چنین فرض می شود که محل صدور و محل پرداخت محل واحد است.^(۴) نام بانک محال علیه نیز بوسیله همان بانک ارائه کننده دسته چک با استفاده از مهر در قسمت بالای ورقه چک درج می شود. بنابراین با امضای چک توسط صادر کننده که شرط اساسی تأسیس و صدور سند و قبول تعهد او محسوب می شود سه شرط دیگر باقی می ماند که صورتهای زیر

1- Oxford Dictionary Business world.

2- Dictionary of contemporary English - Longman - p.98.

3- Webster's New world Dictionary of the English language.

۴- با توجه به ماده ۳۱۵ قانون تجارت عدم ذکر محل صدور در چک می تواند موجب تضییع برخی حقوق ذینفع سند گردد.

در مورد آنها قابل تصور است:

۱- اگر مندرجات ورقه چک تکمیل شده و تنها تاریخ صدور نوشته نشده باشد، نمی‌توان آن را چک سفید امضاء دانست بلکه باید چک را بدون تاریخ به حساب آورد؛ همانگونه که قانونگذار در ماده ۱۲ قانون صدور چک مصوب سال ۱۳۵۵، این نوع چک را از چک سفید امضاء تفکیک کرده و در بند جداگانه‌ای ذکر کرده بود.

۲- اینکه مندرجات برگه چک کامل باشد و تنها نام ذینفع در آن قید نشده باشد. در این مورد هر چند بعضی معتقدند چنین چکی را باید سفید امضاء به حساب آورد لیکن این عقیده صحیح بنظر نمی‌رسد و باید آن چک را در وجه حامل تلقی نمود. زیرا اولاً، مطابق ماده ۳۱۲ قانون تجارت، چک ممکن است در وجه شخص معین یا به حواله کرد شخص معین و یا در وجه حامل باشد. بنابراین زمانی که چکی با رعایت سایر شرایط قانونی صادر شده و تنها نام ذینفع آن مشخص نباشد چون در وجه شخص معین یا به حواله کرد شخص معین محسوب نمی‌شود می‌تواند عنوان «در وجه حامل» بر آن صادق باشد مگر اینکه ذینفع از اختیاری که قانوناً و عرفاً بدست آورده است نام شخص معینی را به عنوان ذینفع در آن قید نماید. ثانیاً، اداره حقوقی دادگستری طی نظریه شماره ۷/۱۷۹۷ مورخ ۱۳۷۱/۳/۱۰ در پاسخ به این سؤال که آیا در چکهای که فقط نام خانوادگی ذینفع در آن نوشته شده، قابل پرداخت به آنها می‌باشد یا خیر؟ و آیا چکهای مزبور به صرف امضاء در ظهر آن به اشخاص ثالث قابل انتقال و پرداخت خواهد بود یا نه؟ چنین اظهار نظر نموده است: «اینکه صادر کننده چک حتماً مکلف باشد که نام و نام خانوادگی کسی را که وجه چک در حق او صادر شده قید کند الزام قانونی ندارد بلکه بر عهده بانک است که هنگام پرداخت مشخصات دارنده را قید نماید و اصل هم بر این است که همان دارنده، مالک چک است مگر آنکه خلافش ثابت شود...» ثالثاً، مطابق ماده ۵ قانون متحدالشکل ژنو، چک بدون ذکر نام ذینفع، در وجه حامل تلقی می‌شود.^(۱)

۳- حالتی که مندرجات چک کامل باشد و تنها مبلغ در آن نوشته نشده باشد در

1- Article 5: A cheque may be made Payable:

...

- A cheque which does not specify the Payee is deemed to be a cheque to bearer.

اینصورت است که باید چنین چکی را سفید امضاء به حساب آورد. زیرا صرفنظر از آنکه عنوان قانونی دیگری بر آن قابل اطلاق نیست، مهمترین موضوع سند که عبارت از مبلغ آن (دستور پرداخت مبلغی معین) می باشد به گیرنده تفویض اختیار شده که آن را مطابق توافق و رابطه حقوقی میان طرفین درج نماید و این قدر مشترکی است که در همه تعریفها وجود دارد. بنابراین اطلاق عنوان سفید امضاء به چک، زمانی صحیح و موجه است که آن چک حداقل از نظر مبلغ سفید باشد و صادرکننده تعیین و درج مبلغ را مطابق قرارداد فیما بین در اختیار ذینفع قرار داده باشد. البته ممکن است چک صادره تنها واجد امضای صادرکننده و از لحاظ سایر مندرجات سفید باشد که در این حالت نیز چک مزبور سفید امضاء محسوب می شود. زیرا شرط تحقق عنوان سفید امضاء عدم درج مبلغ ذکر شد که در اینصورت نیز چنین شرطی وجود دارد هر چند دیگر مندرجات (به جز امضاء صادرکننده) تکمیل نشده باشد. این چک را نمیتوان بدون تاریخ یا در وجه حامل دانست زیرا هر چند تاریخ صدور و ذینفع آن مشخص نشده است اما آنچه از عنوان چک بدون تاریخ و یا در وجه حامل به ذهن خطور می کند چکی است که سایر مندرجات آن کامل باشد لیکن حسب مورد تاریخ صدور یا ذینفع آن مشخص نشده باشد حال آنکه در چک مورد بحث درج مبلغ نیز که از مهمترین شرط به حساب می آید مشخص نشده و این امر است که موجب تحقق عنوان سفید امضاء در چک می گردد. در واقع چنین موضوع مهمی سبب می شود قبل از آنکه چک را بدون تاریخ یا در وجه حامل بدانیم، آن را سفید امضاء تلقی کنیم. در هر صورت چکی که حداقل فاقد مبلغ باشد سفید امضاء محسوب می شود خواه تاریخ صدور یا نام ذینفع در آن درج شده یا نشده باشد. چنین چکی مشمول ماده ۱۳ قانون صدور چک خواهد بود و همانگونه که گفته شد صادرکننده آن تحت شرایط مقرر در ماده مذکور قابل تعقیب می باشد.

ج - ماهیت حقوقی چک سفید امضاء

مطابق ماده ۳۱۰ قانون تجارت: «چک نوشته ایست که به موجب آن صادرکننده وجوهی را که در نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد یا به دیگری واگذار می نماید.»^(۱)

۱. قانون صدور چک مصوب تیرماه ۱۳۵۵ و قانون اصلاحی آن، چک را سندی می داند که عهده یک بانک صادر شده باشد. بنابراین محال علیه چک همیشه یک بانک است و اشخاص حقیقی یا حقوقی دیگر نمی توانند محال علیه چک

در مورد ماهیت حقوقی چک، همانند برات نظرات مختلفی از سوی حقوقدانان ارائه شده است که اختصاراً به آنها اشاره می‌کنیم: بعضی، ماهیت حقوقی این سند را «وکالت در پرداخت» از سوی بانک دانسته‌اند. به این معنا که صادرکننده بانک را وکیل خود قرار می‌دهد تا مبلغ معینی را از حساب او به دارنده بپردازد. برخی دیگر این ماهیت را بر اساس عقد حواله، از آن جهت که در ماده ۳۱۰ مذکور از کلمه «محال علیه» استفاده شده، توجیه می‌نمایند.

عده‌ای هم ماهیت حقوقی چک را تعهد یکطرفه به نفع شخص ثالث و «دستور پرداخت» می‌دانند و سرانجام دسته دیگری سعی کرده‌اند با ترکیب دو نظر عقد و ایقاع به ماهیت حقوقی این سند دست یابند.^(۱)

واقع مطلب اینکه توجیه ماهیت حقوقی چک بر مبنای نظرات ابراز شده (که نقد و بررسی آن عنوان بحث مستقلی را می‌طلبد) بی‌اشکال و خالی از ایراد نیست. زیرا آنچه بطور خلاصه می‌توان در این مورد بیان داشت این است که ماهیت حقوقی چک را نمی‌توان بر اساس هیچیک از عقد یا ایقاع مذکور در قانون مدنی توجیه نمود بلکه باید با توجه به اینکه چک فردی از افراد اسناد تجاری به معنی خاص بوده و از شرایط شکلی و ویژگیهای خاصی تبعیت می‌کند و به لحاظ روابط میان صادرکننده، دارنده و بانک محال علیه از یکطرف و روابط میان آنها و ظهرنویسان و ضامنین از طرف دیگر و وجود اصول و قواعد خاص لازم‌الاجراء وضعیت حقوقی ویژه‌ای را پدید می‌آورد چنین اظهار نمود که چک سندی است بانکی و متضمن دستور پرداخت مبلغی وجه نقد در وجه دارنده اعم از اینکه صادرکننده دین حال یا مؤجلی به گیرنده (ذیتفع) چک داشته و یا نداشته باشد. این دستور پرداخت ماهیت حقوقی ویژه‌ای دارد که تابع شرایط قرارداد حساب جاری و مقررات قوانین مربوط به چک است.

اما چک سفید امضاء را نمی‌توان واجد این ماهیت حقوقی و همانند دیگر چکها

قرار گیرند.

- ر.ک. بهروز اخلاقی، جزوه حقوق تجارت ۳ (تقریرات) تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۷۰، صص ۲۳۵ و ۲۳۶ / همچنین ر.ک. محمد صفری، جزوه حقوق تجارت ۳، تهران: دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، صص

دانست. زیرا، اساساً مطابق تعاریف ارائه شده از چک از جمله ماده ۳۱۰ قانون تجارت و مفاد برخی دیگر از مواد قانونی مربوط، چک سفید امضاء به معنای قانونی کلمه چک محسوب نمی شود. یکی از عناصر و لوازم مشترک اسناد تجاری به معنی خاص (برات، سفته و چک) که شاید مهمترین رکن آن نیز به حساب آید، همان مبلغ مندرج در سند است. هدف مهم و نهایی از تأسیس، صدور و به گردش درآمدن این اسناد وصول مبلغ آن توسط ذینفع است. حال چنانچه چک، سفید امضاء و فاقد مبلغ باشد امکان تحقق هدف مورد نظر فراهم نیست و این امر چک موصوف را از عدد اسناد تجاری خارج می سازد. ماده ۳۱۰ یاد شده، چک را وسیله ای برای استرداد وجه از محال علیه یا واگذاری آن به دیگری معرفی می کند. بدیهی است در صورتیکه سند اساساً به لحاظ عدم درج مبلغ در آن فاقد قابلیت این امر باشد نمی تواند مشمول تعریف مذکور قرار گرفته و چک به حساب آید. برخی دیگر از مواد قانونی نیز مانند ماده ۳۱۱ قانون تجارت مبنی بر اینکه: «..... پرداخت وجه نباید وعده داشته باشد» و ماده ۳۱۳ همان قانون که می گوید «وجه چک باید به محض ارائه کار سازی شود» به نحوی این معنا را تأیید می کند.

بعضی از حقوقدانان^(۱) نیز در موضوعی مشابه با استناد به مواد ۳۱۰ و ۳۱۱ - که شرایط الزامی چک را بیان می کند - و تبصره ماده ۳۱۹ قانون تجارت (در مورد فقدان یکی از شرایط اساسی برات، فته طلب و چک و جریان حکم ماده ۳۱۱ در مورد آنها) اظهار عقیده نموده اند که چک فاقد محل پرداخت، مثل چک فاقد تاریخ، چک محسوب نمی شود و در حکم سند غیر تجاری است و چنین نتیجه گرفته اند که سند مذکور به علت عدم عنوان چک به معنای قانونی کلمه بر آن، به نام چک بلا محل نیز قابل تعقیب کیفری نخواهد بود. زیرا قانون صدور چک مصوب تیر ماه ۱۳۵۵، با توجه به شرایط مقرر در قانون تجارت تنظیم شده و مقررات قانون مذکور زمانی قابلیت اجرایی دارد که سند در وهله نخست از مصادیق چک به معنای قانونی کلمه باشد.

ماده ۱ قانون متحدالشکل ژنو (مصوب ۱۹ مارس ۱۹۳۱ م. در مورد چک) هم یکی از شرایط صدور و تنظیم شکل ظاهری چک را «دستور بدون قید و شرط پرداخت مبلغی معین» ذکر نموده است که چنانچه سند فاقد این شرط باشد مطابق ماده ۲ قانون مذکور،

اعتبار قانونی چک را ندارد.^(۱)

با عنایت به آنچه ذکر شد می‌توان گفت اجرای ماده ۱۳ قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ (اصلاحی ۱۱/۸/۱۳۷۲) و امکان اعمال مجازات مقرر در مورد صدور چک سفید امضاء موکول به درج مبلغ و تکمیل آن پس از صدور توسط ذینفع است. زیرا قبل از درج مبلغ موضوع پرداخت وجه توسط صادرکننده به ذینفع منتفی است و این امر اعمال مجازات مربوط را غیرممکن می‌سازد. مطابق ماده مذکور محکومیت و مجازات صادرکننده چک سفید امضاء موکول به تحقق دو شرط است: شکایت ذینفع و عدم پرداخت وجه چک. حال آنکه اگر مبلغ در چک قید نشده باشد هیچ وظیفه و تعهدی از جهت پرداخت نمی‌تواند بر عهده صادرکننده یا بانک محال علیه نسبت به پرداخت یا حتی صدور گواهی عدم پرداخت قرار گیرد. مگر اینکه گفته شود منظور قانونگذار از چک سفید امضاء چکی است که مبلغ در آن درج شده باشد که این ادعا نیز با توجه به عقیده حقوقدانان و تعاریفی که در این مورد ارائه گردید صحیح بنظر نمی‌رسد.

بنابراین چک سفید امضاء را نمی‌توان بالفعل چک محسوب نمود و همان ماهیت حقوقی خاص چک را برای آن در نظر گرفت بلکه باید چنین چکی را در حکم سند غیر تجاری دانست، هر چند که این سند بالقوه می‌تواند واجد اوصاف و شرایط مربوط به چک بوده و پس از تکمیل مندرجات (و الزاماً مبلغ) همانند سایر چکها دارای آثار و احکام مخصوص به خود باشد.

دارنده چک سفید امضاء می‌تواند بر اساس قرارداد و توافقی که بین او و صادرکننده وجود دارد نسبت به درج مبلغ و عنداللزوم تکمیل دیگر مندرجات چک اقدام نماید. این اقدام و اختیاردارنده در نوشتن مبلغ یا کامل کردن مندرجات را باید نوعی وکالت از طرف صادرکننده (موکل) به حساب آورد که نوشتن مبلغ معین در چک (مورد وکالت و حدود اختیار) توسط دارنده (وکیل) ضمن مفاد قرارداد مشخص شده است. دارنده باید بر مبنای قرارداد فی‌مابین و اختیار مندرج در آن در نوشتن مقدار مبلغ و مورد وکالت اقدام کند. بدیهی است در صورت تجاوز مشارالیه از حدود اختیار و مثلاً نوشتن مبلغی بالاتر از آنچه مورد

۱- مجله حقوقی، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره سیزدهم، پاییز - زمستان ۱۳۶۹، صص ۳۶۸ و ۴۲۵.

توافق طرفین بوده است، صادرکننده حق دارد علیه دارنده، اقامه دعوی نموده یا در صورت عدم پرداخت و طرح دعوی از سوی دارنده دفاع لازم را در محکمه بعمل آورد. با وجود این بانک محال علیه با ملاحظه چک موصوف و صرفنظر از مسائل مربوط به قرارداد و رابطه پایه میان دارنده و صادرکننده، تنها از آن جهت که مندرجات آن کامل شده و واجد تمامی شرایط شکلی و قانونی مربوط است موظف به پرداخت آن می‌باشد، مگر اینکه به دلایل دیگری از جمله دستور عدم پرداخت صادرکننده یا مسدود بودن حساب و یا بلامحل بودن آن قابل پرداخت نباشد.

د- فایده بحث و نتیجه‌گیری

تعریف و شناسایی چک سفید امضاء به لحاظ تفاوت‌های اساسی آن با دیگر چک‌های موضوع ماده ۱۳ قانون صدور چک و چک‌های مشابه، دارای اهمیت ویژه‌ای است. این تفاوتها را می‌توان به شرح زیر بیان نمود:

۱- چک‌های صادره به عنوان تضمین، مشروط و وعده‌دار به صورت کامل و با درج همه شرایط قانونی صادر می‌شوند. در چک تضمینی عبارت «بابت تضمین» یا مشابه آن اضافه می‌شود و در چک مشروط پرداخت مبلغ آن مشروط به شرطی می‌گردد و چک وعده‌دار نیز دارای سایر شرایط قانونی و از جمله تاریخ صدور بوده لیکن تاریخ مزبور مؤخر بر تاریخ واقعی صدور می‌باشد. در حالیکه در چک سفید امضاء الزاماً جای درج مبلغ در آن سفید گذاشته شده و البته ممکن است مندرجات دیگر نیز نوشته نشده باشد.

۲- با توجه به مقررات قانونی و عرف معمول، چک‌های تضمینی، مشروط و وعده‌دار را باید چک و به عنوان یک سند تجاری به حساب آورد زیرا علاوه بر آنکه قابل واگذاری از طریق ظهورنویسی است قابل ارائه به بانک و وصول مبلغ نیز می‌باشد و در صورت عدم پرداخت، دارنده می‌تواند از حقوق قانونی مربوط برخوردار شود؛ در صورتیکه چک سفید امضاء مشمول تعریف قانونی چک و اسناد تجاری به معنی خاص نمی‌باشد و تا زمانیکه سفید امضاء باقی بماند عملاً قابل معامله و ارائه به بانک نیست و دارنده آن نمیتواند از مزایای قانونی مربوط به چک جز تعقیب کیفی صادرکننده آن استفاده نماید.

۳- شناسایی چک سفید امضاء مطابق تعریف ارائه شده مانع از آن میشود که چک

دارای مبلغ اما بدون تاریخ یا بدون درج نام ذینفع یا بدون اینکه هیچکدام از آن دو درج شده باشند را سفید امضاء بدانیم. تشخیص این موضوع می‌تواند در اجرای ماده ۱۳ قانون صدور چک و اعمال یا عدم اعمال مجازات مقرر در آن مفید و مؤثر باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی